

Humeov skepticizam i pitanje ograničenosti ljudske spoznaje

Jurković, Dejan

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:155980>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni preddiplomski sveučilišni studij filozofije i pedagogije

Dejan Jurković

Humeov skepticizam i pitanje ograničenosti ljudske spoznaje

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Dvopredmetni preddiplomski sveučilišni studij filozofije i pedagogije

Dejan Jurković

Humeov skepticizam i pitanje ograničenosti ljudske spoznaje

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filozofija

Znanstvena grana: filozofija uma

Mentor: doc. dr. sc. Pavao Žitko

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 12. 9. 2023.

Dejan Jurković, 0111741082

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Hume je empirist te je nesumnjivo preteča anglosaksonske filozofije 20. stoljeća što se očituje u referiranju logičkih pozitivista upravo na njega. Istraživanje o ljudskom razumu je djelo prepuno spoznajne problematike pa tako u njemu Hume iskazuje svoj skeptički stav kada je riječ o ljudskom znanju. Iznosi kritiku metafizike, ali i empirijskih znanosti (posredno preko kritike indukcije). Čovjek ima dvije vrste znanja: 1. znanje o odnosu ideja i 2. činjenično znanje (znanje o izvanjskom svijetu). Znanje o odnosu ideja (matematika) možemo steći a priori, a činjenično znanje stječemo a posteriori. Do ideja dolazimo iz iskustva preko utisaka, a spajanjem jednostavnijih ideja dolazimo do složenih. Hume za naše znanje tvrdi da je navika jer nam naše činjenično znanje ne govori o nužnosti nekih budućih događaja, već po navici (po analogiji) donosimo zaključak za buduće vrijeme. Ograničenost čovjekove spoznaje utječe i na pitanje morala jer je nemoguće nešto odrediti kao dobro ili loše s obzirom na to da ne možemo s potpunom sigurnošću predvidjeti neke buduće događaje. Pretjerani skepticizam dovodi do ljudske pasivnosti, a umjereniji skepticizam korisno je oruđe protiv praznovjerja, predrasuda i dogmi. Ako uzrok spoznajemo po posljedici nikada mu ne smijemo pripisati svojstva koja nužno ne proizlaze iz njegove posljedice.

Ključne riječi: David Hume, spoznaja, skepticizam

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kritika metafizike i porijeklo ideja	2
3. Znanje kao navika	6
4. Utjecaj ograničenog znanja na moral	9
5. Skepticizam i svakodnevno djelovanje	11
6. Svjedočanstva i izvođenje uzroka iz posljedice	14
7. Zaključak	17
8. Popis literature	18

1. Uvod

Ovaj rad prikazuje razmišljanja koja povezujemo sa skepticizmom Davida Humea, a koja je u velikoj mjeri iznio u djelu *Istraživanje o ljudskom razumu*. Cilj ovoga rada je prikazati što Hume kaže vezano uz sljedeća pitanja: Može li čovjek spoznati svijet upotpunosti? Odakle čovjeku znanje (ideje)?, Čime bi se znanost trebala baviti?, Možemo li biti sigurni u neke činjenice?, Može li čovjek spoznati sebe? Na koji način ograničenost ljudske spoznaje utječe na moralne prosudbe i etička pitanja? Treba li skepticizmu uopće dati prostora u filozofiji?

David Hume je škotski filozof koji pripada empirizmu, kritiziran zbog svojih navodnih skeptičkih i ateističkih izjava, poznat je kao historičar i esejist, bavio se etičkim, ekonomskim, religijskim, epistemičkim pitanjima, a neka njegova važnija djela su *Rasprava o ljudskoj prirodi*, *Istraživanje o ljudskom razumu*, *Istraživanje o načelima morala*, *Dijalozi o prirodnoj religiji*.¹ Hume je živio u vrijeme duhovnog pokreta u 18. stoljeću kojeg znamo pod imenom prosvjetiteljstvo, a koje karakterizira popularizacija znanosti, odbacivanje praznovjerja i metafizike, bezgranično povjerenje u moć ljudskog razuma, a pod utjecajem empirizma čovjekova duhovnost se objašnjava kao funkcioniranje stroja.² Prosvjetiteljstvo kao pokret počinje u Engleskoj (Britaniji) te se kasnije prenosi u Francusku i Njemačku, a poznatiji filozofi koji su djelovali tada su Locke, Pierre Bayle, Voltaire, Rousseau, Leibniz i mnogi drugi.³ Ovaj rad, između ostaloga, prikazuje Humeov utjecaj na razvoj pozitivizma i logičkog pozitivizma upravo zbog svoje kritike metafizičkih spekulacija, religije i skepticizma koji je ukazao na nedostatke indukcije i potaknuo otvorenost znanosti, tj. svijest da je naše trenutno znanje podložno opovrgavanju (falsifikaciji).

¹ Morris, William Edward and Charlotte R. Brown, "David Hume", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/hume/>>.

² Ivan Šestak, »Shvaćanje čovjeka u povijesti filozofije (II. dio) Od racionalizma do postmoderne«, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 60/1 (2005), str. 3–29, na str. 7.

³ Wilhelm Windelband, *Povijest filozofije: knjiga druga*, preveli Nada Šašel, Danko Grlić, Danilo Pejović (Zagreb: Naprijed, 1990), str. 8–14.

2. Kritika metafizike i porijeklo ideja

Hume je nesumnjivo preteča anglosaksonske tradicije ili analitičke filozofije koja se javlja u 20. stoljeću, a jedan od argumenata koji to potkrepljuje jest Humeovo pisanje o različitim vrstama filozofije, tj. o onoj teško razumljivoj i onoj lako razumljivoj.⁴ O ostalim argumentima koji potkrepljuju tvrdnju da je Hume preteča anglosaksonske tradicije bit će riječ kasnije u ovome poglavlju. Prije toga treba vidjeti što za Hume znači “teško razumljiva” i “lako razumljiva” filozofija.

Teško razumljiva filozofija je ona koja nestaje u svakodnevnom životu, tj. prilikom čovjekovog djelovanja, ona nema nikakve veze s praksom, a ljudske strasti, osjećaji raspršuju sve zaključke do kojih su došli.⁵ Oni koji se bave teškom filozofijom Hume naziva “dubokim filozofima”, a oni kada pogriješe u razmišljanju samo nastave dalje.⁶ Ovdje se može primijetiti njegov skepticizam prema praktičkoj upotrebi apstraktne filozofije koju naziva “teško razumljivom” jer ta apstraktna filozofija ne računa na ljudske strasti, osjećaje. Osim toga, pokazuje svoju skeptičnost prema “dubokim filozofima” jer, unatoč svojoj pogreški u razmišljanju, nastavlja dalje sa svojim mišljenjem kao da pogreške nije ni bilo. Nakon govora o dvjema vrstama filozofije kritizira metafiziku tako što tvrdi da je zamorna i teška, da je izvor zabluda i nesigurnosti te da nije prava znanost jer pokušava shvatiti ono nepristupačno razumu.⁷ Dakle, kada govori o “teško razumljivoj filozofiji” zapravo govori o metafizici, a izraz “duboki filozofi” jest slikovit opis metafizičara.

S druge strane lako razumljiva filozofija je korisnija za čovjekovo djelovanje.⁸ Nju se može shvatiti kao filozofiju koja je povezana s praksom i koja se može primijeniti u svakodnevnom životu. Može se shvatiti kao filozofija bliska svakodnevnim iskustvima, razumljivija većini ljudi bez prevelikog truda ili stručnog znanja. Kada govori o ovoj vrsti filozofije ne pokazuje određen oblik sumnje, iako bi se moglo posumnjati u mogućnost preoblikovanja filozofije u nešto što je “korisno” i dostupno svakome. On je uvjeren u to da filozofija treba biti povezana sa svijetom te da se ne treba “udubiti” u nešto što nema veze sa svijetom. Osim toga napominje da je čovjek, osim toga što je razumsko biće, ujedno i društveno i djelatno.

“Budi filozof, ali usred čitave svoje filozofije ostani čovjek.”⁹

⁴ David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, preveo Ivo Vidan (Zagreb: Naprijed, 1988), str. 58.

⁵ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 58.

⁶ Isto.

⁷ Isto, str. 62.

⁸ Isto.

⁹ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 61.

Ova izjava može se tumačiti kao poticanje na to da filozofija treba biti korisna za čovjeka i društvo te da ne treba postati odvojena od stvarnog svijeta i praktične primjene.

Do sada se razmatrala Humeova sumnja u vjerodostojnost filozofskih mišljenja u sklopu metafizike, a tu je još sumnja prema čovjekovoj spoznaji, prema uzročnosti i indukciji.

Znanost bi se trebala baviti ljudskim razumom, odnosno ispitati moći ljudskog razuma kako bi se ustanovilo o čemu možemo, a o čemu ne možemo govoriti.¹⁰ Tvrdi da mi s jednakim uspjehom možemo opažati unutrašnja djelovanja razuma kao što promatramo vanjske pojave.¹¹

Hume za čovjekov razum kaže da je ograničen uskim granicama pa da se zbog toga čovjek ne može nadati velikom, cjelovitom sadržaju, tj. ne može biti u potpunosti siguran u istinitost sadržaja.¹² Ovdje je prisutan njegov skepticizam prema čovjekovoj spoznaji tvrdeći da čovjek zbog ograničenosti svojeg razuma ne može doći do apsolutne istine. Međutim, prihvaćajući ograničenost čovjekove spoznaje, znanost bi najprije trebala ispitati o čemu čovjek može govoriti pa tek onda ulaziti u sadržaj određenih tema.

Rene Descartes je također jednako kao Hume uvidio problem spekulacija koje su pune zabluda i nesigurnosti o čemu govori u svojoj prvoj meditaciji gdje ističe kako treba sve preispitati (ne biti dogmatik) kako bi se pronašao čvrst temelj na kojemu će se znanost zasnivati.¹³

Ostao je zadatak navesti ostale argumente koji potkrepljuju tvrdnju da je Hume preteča anglosaksonske tradicije. Logički pozitivisti su se u velikoj mjeri pozivali na Humea, a oni su pripadnici anglosaksonske (analitičke) tradicije što ukazuje na to da je Hume preteča analitičke filozofije.¹⁴ Hume, jednako kao logički pozitivisti, odbacuje ideje (pojmove) kojima se metafizika bavi tvrdeći da te ideje nemaju sadržaja, da su besmislene.¹⁵ No, kako bi bilo jasno prema kojem kriteriju Hume neke ideje proglašava besmislenim trebamo vidjeti što Hume misli o porijeklu ideja.

Kao empirist on porijeklo ideja vidi u iskustvu, a same ideje su kopije utisaka, odnosno neposrednih opažaja.¹⁶ Ideje nisu toliko jasne kao utisci od kojih su ideje proizašle.¹⁷ Složene ideje se sastoje od jednostavnijih ideja, a svaka složena ili jednostavna ideja dolazi iz iskustva, putem osjetila, a svako mišljenje, stvaranje ideja zapravo je vrlo ograničeno jer ovisi o materijalu koji daju osjetila.¹⁸ Međutim, nije svako mišljenje u potpunosti ograničeno kada se u obzir uzme

¹⁰ Isto, str. 63.

¹¹ Isto, str. 66.

¹² Isto, str. 60.

¹³ Rene Descartes, *Rasprava o metodi*, preveo Nikola Berus (Zagreb: Kruzak, 2014), str. 21.

¹⁴ Boran Berčić, *Filozofija Bečkog kruga* (Zagreb: Kruzak, 2002), str. 26.

¹⁵ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 72.

¹⁶ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 113.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto, str. 70.

čovjekova mogućnost proizvodnje složenih ideja. Drugim riječima, ne isključuje se mogućnost reifikacije, premda Hume o tome ne govori. Iako čovjekova spoznaja biva ograničena količinom i kvalitetom sadržaja kojeg čovjek stječe, ona se može proširiti unutar čovjekove svijesti putem proizvodnje složenih ideja.

Utiske i ideje naziva duhovnim opažajima, a razlika među njima je u “živahnosti”, tj. misli se na njihovu jasnoću kada ih opažamo.¹⁹ Hume osjet smatra realnijim nego naknadno opisivanje toga osjeta što je razumljivo s obzirom na to da je neposredno opažanje radosti ili boli jasnije i realnije nego naknadno razmišljanje o tim osjetima. Čovjekovo pamćenje je neizostavan faktor kada je riječ o spoznaji, zapravo čini se kao temeljni element bez kojega spoznaja i znanje ne bi uopće postojali. Zato kada kaže da je osjet (utisak) realniji od ideje zapravo dovodi u pitanje temelj znanja i spoznaje, a to je pamćenje. To da su utisci “živahniji” od ideja proizlazi iz opravdanog manjka povjerenja u čovjekovu mogućnost pamćenja i prisjećanja svih onih ideja nastalih iz neposrednih, a time i realnijih detalja koje vežemo za utiske. Unatoč toj sumnji u sposobnost čovjekova pamćenja, čovjek se prisjeća brojnih ideja.

Razmišljanje (prisjećanje) može nekoga dovesti u situaciju da doživljava neki osjećaj s kojim se prije susreo. Drugim riječima, ideja koja bi u Humeovom stilu bila prozvana “manje živahnom” može ponovo postati “živahnija”, odnosno jasnija, realnija. O tome govori Globačnik kada navodi izraz “impresija refleksije” koji pronalazi kod Humea, a koji se odnosi na oživljavanje neke ideje na razinu “živahnosti” impresije.

“Ljudski um prvo kopira ideju od impresije osjeta, poput boli, pa ta ideja ostaje u njemu i nakon što bol prestane. Takva ideja utječe na dušu i potiče je da proizvede nove impresije, poput averzije ili straha.”²⁰

Znajući da čovjek dolazi do ideja putem iskustva postavlja se pitanje kako imamo neke ideje koje nismo nikada iskusili poput “minotaura”, “kentaura”, “zlatnog brda” itd. Hume objašnjava da takve ideje nastaju posredno, spajanjem dvaju ideja što znači da je ideja “zlatno brdo” sastavljena od dviju jednostavnijih ideja “zlatno” i “brdo” te je i jedna i druga ideja proizašla iz iskustva, tj. iz osjetila.²¹

Sve ideje, a pogotovo one apstraktne su nejasne i duh ih slabo može kontrolirati te se miješaju s drugim nejasnim idejama.²² Ovdje je ponovo očita Humeova kritika metafizičke spekulacije koja se zasniva baš na apstraktnim idejama (npr. Bog, dobro, loše, pravda, itd.). Ovdje dolazimo do

¹⁹ Isto, str. 69.

²⁰ Matko Globačnik, *Izazovi skepticizma: utjecaj Humeove metafizike i moralne filozofije u Europi 18. stoljeća*, (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2016), str. 41.

²¹ Isto, str. 70.

²² Isto, str. 72.

kriterija po kojemu neke ideje Hume proglašava nejasnim i besmislenim. Naime, ako nam nije jasna neka ideja, trebamo vidjeti od kakvog utiska ona dolazi te ako ne možemo odrediti utiske od kojih nastaje ideja to znači da ta ideja nema sadržaja, tj. da je besmislena.²³ Ovo pravilo su pratili logički pozitivisti u 20. stoljeću pa su prozivali besmislenim sve ideje koje nisu imale iskustveni korespondent i tako reducirali filozofiju i znanost isključivo na empirijski verifikabilne pojmove. Još treba odgovoriti na pitanje: Može li i na koji način čovjek spoznati sebe? Prema Humeu, mi smo svjesni sebe onda kada smo svjesni nakupine opažaja (percepcija) jer “Ja” Hume vidi kao nakupinu različitih percepcija.²⁴ Vlastiti identitet ne postoji ako uz njega ne vežemo neki doživljaj koji možemo opažati (užitak, bol, sreća itd.). Ta nakupina percepcija mijenja se nepojmljivom brzinom s obzirom da čovjek svakodnevno percipira mnoštvo senzacija koje se mijenjaju kroz iskustvo. To govori da čovjek nikada ne može u potpunosti obuhvatiti svu tu nakupinu, tj. sebe jer nema trajne ličnosti koju bi spoznao.

²³ Isto.

²⁴ Stipe Buzar, »Problem osobnog identiteta u filozofiji Davida Humea«, *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 72/1 (2017), str. 21–33, na str. 25.

3. Znanje kao navika

Hume za naviku tvrdi da ona prikriva naše prirodno neznanje.²⁵ Kako bi se jasno shvatilo što time hoće reći treba imati u vidu da Hume razlikuje 2 vrste predmeta uma: 1. odnos ideja, 2. činjenice.²⁶ Prvim predmetima se bave geometrija, algebra, aritmetika te je svaka tvrdnja o odnosu geometrijskih, aritmetičkih ili algebarskih pojmova intuitivno ili demonstrativno izvjesna.²⁷ Za Humea je matematika jedina demonstrativna znanost jer se bavi odnosima pojmova (npr. kateta, hipotenuza, kut od 90°), a nemaju vezu s vanjskim svijetom te tvrdi da nije moguće demonstrirati ni jednu tvrdnju o vanjskom svijetu.²⁸

Hume strogo dijeli apriornu spoznaju od aposteriorne, što kasnije čine i logički pozitivisti.²⁹ Znanje o odnosu ideja ne može nam ništa reći o tome kakve su činjenice u svijetu, tj. ono što spoznamo a priori ne govori nam ništa o svijetu, a ključna razlika između činjeničnog znanja i znanja o odnosu ideja je u tome što je naše činjenično znanje kontingentno, a odnos ideja je nužan (matematika, logika).³⁰

Kako možemo biti sigurni u neke činjenice? Hume govori da mi donosimo zaključke o činjenicama na temelju uzroka i posljedice, drugim riječima, jedino poznavanjem uzroka i posljedice možemo biti sigurni u istinitost neke činjenice.³¹ Čovjek na osnovu svojstava nekog do sada ne viđenog (neiskušanog) predmeta ne može znati ništa o uzroku i posljedici toga predmeta, tek iskustvom čovjek može znati što je uzrok nekom predmetu te koje posljedice iz njega proizlaze.³² Kako a priori možemo otkriti da magnet privlači metal, ako to nikada nismo iskusili.³³

Ako smo već iskusili tako nešto, onda u nekom budućem vremenu kada vidimo nešto što izgleda poput magneta i nešto što izgleda poput metala zaključili bismo da će magnet privući metal na određenoj udaljenosti. Tako mi iz prošlih iskustava zaključujemo na buduća što Hume smatra pogreškom i ukazuje na to da ne postoji nikakav zaključak kojim bi tvrdili da će se prethodno iskustvo ponoviti jer ne poznajemo "tajne sile" koje bježe našim čulima.³⁴

Prema Humeu, tijek prirode se mijenja pa nema ničeg proturječnog u predmetu koji se promijeni u odnosu na predmet koji smo do tog trenutka poznavali.³⁵ U Heraklitovim fragmentima vidimo

²⁵ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 84.

²⁶ Isto, str. 81.

²⁷ Isto.

²⁸ Windelband, *Povijest filozofije: knjiga druga*, str. 47.

²⁹ Berčić, *Filozofija Bečkog kruga*, str. 26.

³⁰ Isto.

³¹ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 83.

³² Isto.

³³ Isto.

³⁴ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 88–89.

³⁵ Isto, str. 90.

jednako mišljenje. To da je priroda u stalnoj mijeni vidimo kada govori o svijetu kao vječnoj vatri koja se s mjerom pali i s mjerom gasi, kada kaže da ne možemo ući u istu rijeku dvaput i da je sunce svaki dan novo.³⁶

Svako naše iduće iskustvo je novo neovisno o tome radi li se o nekom već viđenom predmetu te stoga mi iz prošlog iskustva ne možemo predvidjeti buduće.³⁷ On uočava da nas priroda drži dalje od svih svojih tajni.³⁸ To podsjeća na Heraklitov fragment 123. u kojemu kaže da se priroda voli skrivati.³⁹ Dakle, naše znanje o činjenicama u vanjskom svijetu ne može otići dalje od prethodnog iskustva, tj. od naše navike da za jednom pojavom slijedi druga. Ovdje se neminovno očituje bliskost u razmišljanju jednog antičkog filozofa i novovjekovnog.

Prema Humeu mi zapravo ne uočavamo nikakve uzročno-posljedične veze (kauzalnost) jer bi kauzalnost podrazumijevala neku nužnost, a kako je naše činjenično znanje nešto kontingentno mi zapravo opažamo samo kontinuiranu združenost (korelaciju).⁴⁰

Ne smijemo upasti u zabludu i pomisliti da Hume hoće reći da postoje slučajnosti, tj. da ne postoji apsolutna nužnost u svijetu. On jasno kaže da kada se dogodi neka iznimka u do tada pravilnom nizu da to nije zbog neke slučajnosti, već zato što ne vidimo jasno one sićušne, udaljene uzroke.⁴¹ Jednako je tako važno razlikovati ideju združenosti od povezanosti, a razlika je u tome što ideja združenosti nastaje opažanjem jednog slučaja (Pr. prvi put vidimo kako se pahulja pri padu na toplu površinu otopila), ali kada nekoliko puta svjedočimo tom istom događaju, onda više nećemo to gledati kao združenost dvaju pojava, već kao povezanost (tj. da dodirivanje pahulje s toplom površinom uzrokuje njeno topljenje).⁴²

Kant je nasuprot Humeu tvrdio da je načelo kauzalnosti apriorno načelo, tj. da ga spoznajemo prije iskustva.⁴³ Načelo kauzalnosti tvrdi da svaka promjena ima uzrok, a to načelo Kant vidi kao sintetički sud a priori.⁴⁴ Prema Kantu mi posjedujemo čiste predodžbe prostora i vremena koje su temelj za iskustvo, tj. njih ne spoznajemo iz iskustva već predstavljaju uvjet za iskustvo uopće.⁴⁵

³⁶ Wordpress. com. <https://hrestomatija.files.wordpress.com/2011/11/heraklit-fragmenti.pdf>. (9.6.2023.)

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, str. 88.

³⁹ Wordpress. com. <https://hrestomatija.files.wordpress.com/2011/11/heraklit-fragmenti.pdf>. (9.6.2023.)

⁴⁰ Isto, str. 116–118.

⁴¹ Isto, str. 109.

⁴² Isto, str. 121.

⁴³ Kristijan Benić, »Kantov pokušaj rješavanja problema indukcije«, *Čemu : časopis studenata filozofije* 8/16-17 (2009), str. 11–33, na str. 15.

⁴⁴ Benić, »Kantov pokušaj rješavanja problema indukcije«, str. 15.

⁴⁵ Imanuel Kant, *Kritika čistoga uma*, u prijevodu Viktora Sonnenfelda (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2021), str. 59.

Da bismo spoznali nešto iz iskustva potrebne su nam obje čiste predodžbe, a da bismo spoznali nešto a priori potrebna nam je samo čista predodžba vremena.⁴⁶

Što se tiče Humeova mišljenja o prostoru i vremenu, treba istaknuti da je ono doživjelo najjače napade i dugo se smatralo manje vrijednim dijelom njegove metafizike. O ovoj temi Hume je govorio svom ranijem djelu *Rasprava o ljudskoj prirodi*, a nju je zbog neprihvatanja od strane znanstvenih krugova izostavio u popularnijoj, ali površnijoj preradi te knjige naslovljenoj *Istraživanje o ljudskom razumu*. Prostor i vrijeme su apstraktne ideje koje nisu temelj za iskustvo, tj. univerzalije koje Hume odbacuje priklanjajući se nominalizmu.⁴⁷

Ono što mi nazivamo zakonom u prirodi nije nužna povezanost jer smo do toga zakona došli generalizacijom, tj. iz niza pojedinačnih jednakih slučajeva zaključujemo da postoji pravilnost i da će nakon A uvijek slijediti B, a kada poslije A dođe C pravilnost pada u vodu. Hume je uvidio nedostatak indukcije i tvrdio da ne možemo generalizirati i stvarati opće pravilo iz niza događaja.⁴⁸ Hume je s jedne strane kritizirao nepreciznost metafizičkih (i religijskih) spekulacija te je poslužio kao inspiracija budućim znanstvenicima, a pogotovo pozitivistima, no nije poštedio ni empirijsku znanost kada je govorio o nedostacima indukcije. Zapravo je Humeovo izlaganje nedostataka indukcije otvorilo prostor metodi falsifikacije jer slijedi da neka opća pravila nastala iz niza pojedinačnih slučajeva mogu biti opovrgnuta.

Sommer metodu falsifikacije vidi kao pobjedu skepticizma jer su prirodnjaci zajedno s Karlom Popperom uvidjeli da se određene teorije ili hipoteze nikada ne mogu verificirati.⁴⁹ Znanost koja se temelji na načelima opovrgljivosti zadovoljava se privremenošću svoga znanja.⁵⁰ Humeov skepticizam u kojemu on iznosi mišljenje o čovjekovoj nemoći da spozna "tajne sile" ili skrivene uzroke potkopava princip verifikacije. S druge strane, kada se govori o nemogućnosti predviđanja budućih događaja (zbog nedostataka indukcije) otvara se mogućnost za falsifikaciju. Naime, čovjek ne može biti siguran u ponavljanje prethodnog iskustva. Sve ono što čovjek misli da zna o svijetu, a što se temelji na prethodnom iskustvu samo je pretpostavka govorimo li o budućim događajima te je podložno opovrgavanju.

Na kraju može se reći da iz Humeova empirističkog stajališta nije moguće spoznati kauzalnu vezu i na osnovu iste predvidjeti buduće događaje te da je naše znanje o prirodi utemeljeno isključivo na navici da se određeni fenomeni ponavljaju.

⁴⁶ Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 66.

⁴⁷ Globačnik, *Izazov skepticizma: utjecaj Humeove metafizike i moralne filozofije u Europi 18. stoljeća*, str. 45.

⁴⁸ Isto, str. 125.

⁴⁹ Andreas Urs Sommer, *Umijeće sumnje: nagovor na skeptičko mišljenje*, prevela s njemačkoga Nataša Medved (Zagreb: Naklada jesenski i Turk, 2009), str. 79.

⁵⁰ Sommer, *Umijeće sumnje: nagovor na skeptičko mišljenje*, str. 80.

4. Utjecaj ograničenog znanja na moral

Za Humea pravilno mišljenje nema veze s moralom nego s logikom pa će tako reći da je pogrešno mišljenje ono koje vodi apsurd, a ne ono koje ima opasne posljedice.⁵¹ Sve dok mišljenje ne upada u kontradikciju ili apsurd ono je ispravno bez obzira koliko opasne posljedice izaziva.⁵²

Ako se vratimo na njegovo mišljenje o filozofiji u 2. poglavlju i kompariramo s ovim, onda vidimo odstupanje od prvotnog mišljenja u djelu *Istraživanje o ljudskom razumu*. Odstupanje od prethodnog govora o tome da filozofija treba biti korisna i dostupna svima te od naglašavanja čovjekove društvene i djelatne strane, a ne samo razumske. Hume kada tvrdi da pravilno mišljenje nema veze s moralom nego s logikom, otvara jaz između teorijskog i praktičkog kojega je premostio kada je govorio o tome da filozofija treba biti povezana sa svijetom te da se ne treba “udubiti” u nešto što nema veze sa svijetom (vidi 2. poglavlje).

Čovjeka koji je nepromišljeno (rekli bismo slučajno ili iz neznanja) počinio nekakav zločin neće kazniti kao onoga koji je promišljeno učinio zločin.⁵³ Za Humea su neznanje i nemoć opravdanja kojima se dokazuje nevinost osobe.⁵⁴ Neki bi se složili s prethodnim, a neki bi rekli da je osoba odgovorna za svoje postupke bez obzira na to zna li ili ne posljedice svojeg ponašanja. Hume je vjerojatno htio reći da osoba koja je počinila zločin iz neznanja neće biti kažnjena jednako kao ona koja je promišljeno počinila zločin, ali je svakako odgovorna i biti će kažnjena za prijestup. Svakako ostaje pitanje je li neznanje dovoljan argument za smanjenje kazne. S jedne strane, može se činiti plauzibilnim tvrditi da zločinu počinjenom iz neznanja ne odgovara jednaka kazna kao onom počinjenom svjesno. U korist te tvrdnje može se dodati to da čovjek koji je počinio zločin iz neznanja neće ponoviti isti prekršaj jer je svjestan svojega prijestupa. Jednako tako ovakav pristup se može činiti pravednijim u korist individue jer se uzima u obzir kontekst u kojemu je osoba počinila zločin. S druge strane, ostaje poteškoća u detekciji je li osoba zaista svjesna svojeg čina. Ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li neka osoba učinila nešto iz neznanja ili nije. Pored toga ostaje problem odgovornosti. Svakako teba uzeti u obzir da šteta može biti jednaka pa čak i veća u slučaju gdje osoba iz neznanja čini prijestup.

Ovo poglavlje se još bavi utjecajem neznanja (ili ograničenog znanja) na moral. Moral je skup nepisanih društvenih normi koje govore što je dobro, a što loše djelovanje. Što je dobro, a što loše nije lako odrediti, a glavni razlog o kojemu će ovdje biti riječ jest naše neznanje. Uzimajući u obzir

⁵¹ Isto, str. 144.

⁵² Isto, str. 144.

⁵³ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 146.

⁵⁴ Isto, str. 147.

prethodno rečeno o “tajnim silama” i navici, mi ne možemo iz prethodnog iskustva predvidjeti buduće događaje i biti u potpunosti sigurni u vlastitu prognozu te upravo zbog nemogućnosti da predvidimo budućnost ne možemo reći što je dobro, a što loše ponašanje. Može li čovjek biti dobar ili loš? Može li spriječiti neki oblik destrukcije ili zla u svojoj okolini i svijetu? Ako je čovjekovo znanje ograničeno (nema dovoljno iskustva), onda on ne može znati sve posljedice svojeg djelovanja, a da kojim slučajem imamo više iskustva od bilo kojeg drugog čovjeka opet nam prethodno iskustvo ne može biti u potpunosti pouzdan oslonac.

Ne možemo govoriti o dobrom ili lošem djelovanju neke osobe niti osoba za sebe može to ustvrditi jer joj prethodno iskustvo ne može dati dovoljno znanja o posljedicama, s obzirom na tu ograničenost predviđanja, čovjek ne može u potpunosti znati je li moralan ili ne. Tek s vremenskim odmakom možemo ustvrditi je li neki postupak bio ispravan ili nije. Ne samo da je teško govoriti o objektivnom moralu, već je teško govoriti i o subjektivnom moralu zbog toga što će osoba teško reći što je za nju moralno jer joj se na prvi pogled može neko ponašanje činiti dobrim, a kada naknadno spozna posljedice (koje su joj prije bile skrivene) može ustvrditi da je to ponašanje loše. Zato ćemo teško moći govoriti o nekoj jasnoj ideji dobra ili zla, premda nije isključeno da te ideje objektivno postoje.

Je li moguća skeptička etika? Prema Sommeru moguća je skeptička etika kao metaetička kontrola koja preispituje problematiku činjenja i suzdržavanja od djelovanja.⁵⁵ Kod skeptičke etike je zapravo riječ o moralnoj askezi koja ne podrazumijeva potpunu moralnu apstinenciju.⁵⁶

⁵⁵ Sommer, *Umijeće sumnje: nagovor na skeptičko mišljenje*, str. 127.

⁵⁶ Isto, str. 129.

5. Skepticizam i svakodnevno djelovanje

Ovo poglavlje iznosi posljedice skeptičke misli na svakodnevno djelovanje i život te će biti riječ o pironizmu (pretjeranom skepticizmu) i Humeovom pogledu na ovaj tip skeptika. Glavno pitanje koje se tiče ovoga poglavlja jest utjecaj ograničenosti ljudske spoznaje na svakodnevno djelovanje. Razlika između stoika, epikurejca i pironovca (skeptika) očituje se u utjecaju njihove filozofije na čovjekov duh te s obzirom na to koliko je ona korisna za društvo. Stoici i epikurovci iznose mišljenja koja mogu koristiti društvu i trajno utjecati na čovjekov duh, dok skeptička filozofija to ne može. Skeptički način života je nemoguć jer bi svako čovjekovo djelovanje nestalo. Veliki protivnici pironizma su djelovanje i svakodnevne dužnosti. On jest plauzibilan samo u teoriji, ali je u praksi beskoristan.⁵⁷

Kako bi se bolje razumio sukob između pironizma i djelovanja potrebno je shvatiti osnovne karakteristike pironizma. Ovdje neće biti temeljito izložen nastanak i razvoj pironizma kao skeptičke misli, već samo osnovne crte po kojima se može razumjeti Humeova kritika pironizma. Pironovac ne može pronaći dovoljno čvrst razlog i kriterij po kojemu će nešto smatrati istinom. On pronalazi razloge neprihvatanja i prihvatanja neke tvrdnje koje drži jednako vrijednima te ne može niti jedan razlog biti važniji od drugog, a niti ih sve može odbaciti. U tom slučaju dolazi do suzdržavanja od suda (grč. *epochê*), a što vodi do smirenja duše (grč. *ataraxia*) koje je izazvano prestankom traganja za istinom i pomirenjem s činjenicom da su naše spoznajne mogućnosti ograničene. To čini promjenu u čovjekovom načinu mišljenja pa i praktičkog djelovanja te od tog momenta čovjek živi bez vjerovanja (grč. *dogma*).⁵⁸

Budući da prema pironovcima ne možemo u ništa vjerovati, možemo živjeti samo prema pojavama.⁵⁹ Njih će kroz život voditi prirodna sposobnost za opažanje i mišljenje, tjelesni porivi, tradicija i konvencije te umijeće ili zvanje.⁶⁰ S obzirom na to da je navedeno mišljenje kao nešto čime se skeptik vodi u životu, može se postaviti pitanje otkuda skeptiku mišljenje, ako poriče znanje i vjerovanje. Mišljenje bi se moralo sastojati od pojma, suda i zaključka te vjerovanja u ispravnost zamišljenog pojma, suda i zaključka. Međutim, kod pironovca nije riječ o odbacivanju vjerovanja u ispravnost forme mišljenja niti o odbacivanju vjerovanja u pojavnosti, već o odbacivanju vjerovanja koje se tiče zbiljskog postojanja.⁶¹

⁵⁷ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 203–204.

⁵⁸ Myles Burnyeat, »Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?«, u: Pavel Gregorić, Filip Grgić i Maja Hudoletnjak Grgić (ur.), *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici, skeptici*, (Zagreb: KruZak, 2005), str. [423]–453, na str. 427.

⁵⁹ Burnyeat, »Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?«, str. 434.

⁶⁰ Isto, str. 434–435.

⁶¹ Isto, str. 428.

To znači da pironovci odbacuju vjerovanje koje se tiče istine zbiljskog objektivnog svijeta, ali ne ono koje se tiče mentalnog stanja.⁶² Drugim riječima, suzdržavaju se kada je riječ o nekom metafizičkom sudu, o onome što nije predmet našeg opažanja. Pored ostalih metafizičkih pitanja smatraju da se ne može sa sigurnošću utvrditi opstojnost Boga te nas stoga ne treba čuditi Humeova tvrdnja: “Skeptik je još jedan neprijatelj religije...”⁶³ S obzirom na prethodno spomenutu tradiciju i konvencije skeptik će se vrlo lako ponašati kao religiozan čovjek, ali će se duboko u sebi suzdržavati od sudova niske vjerojatnosti. Osim toga što će se konformirati sljedeći konvencije i tradiciju, on će moći steći neko zvanje i umijeće s obzirom na to da ga u tome ne ometaju njegovi skeptički principi. U trenucima gdje je potrebna instantna reakcija on će se prepustiti tjelesnim nagonima. Na početku poglavlja je navedeno postojanje sukoba između skepticizma i djelovanja, što se čini kao neistinita tvrdnja jer izgleda da skeptik može djelovati prema tradiciji, konvencijama, tjelesnim nagonima te da može djelovati po umijeću. Naime, kada je Hume tvrdio da je djelovanje veliki protivnik pironizma nije htio reći kako će se skeptik suzdržati od djelovanja, već naprotiv, on će djelovati u svakodnevnom životu i upravo ta činjenica proturječi skeptičkim principima za koje možemo reći da su vjerodostojni u teoriji, ali manjkavi u praksi. Životni izazovi navest će svakoga na deaktivaciju kognitivnog aparata pa će biti primoran na reakciju.

Međutim potrebno je objasniti što hoće reći kada tvrdi da bi praćenjem pironovskih principa svako ljudsko djelovanje nestalo, a u konačnici i cjelokupan ljudski život.⁶⁴ Hume govori općoj i trajnoj prevlasti ovih principa, a što znači trajno suzdržavanje od sudova i djelovanja, a bez kojih bi teško mogli zamisliti život. Međutim, nedugo nakon što je Hume iznio tu tvrdnju, on takav ishod čini nevjerojatnim: “..., prvi i najsvakodnevniiji događaj u životu rastjerat će sve njegove sumnje i oklijevanja...”⁶⁵

Pretjerani skepticizam neodrživ je u praksi kako tvrdi Hume, on će nestati pod snagom koju imaju životni izazovi, ali onaj umjereni skepticizam (koji naziva “akademsom filozofijom”⁶⁶) je koristan i potreban u životu. Koristan protiv dogmatizma kojemu je većina ljudi sklona jer vide predmete samo s jedne strane. Kako bi se čovjek zaštitio od nepromišljenog djelovanja prema strastima i predrasudama tu je neodlučnost i prosuđivanje. Jednako je tako potrebno ograničiti istraživanja na predmete koji odgovaraju ispravnoj moći rasuđivanja, a to podrazumijeva usmjeravanje istraživanja na svakodnevni život i stvari s kojima se svakodnevno susrećemo u

⁶² Burnyeat, »Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?«, str. 434.

⁶³ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 194.

⁶⁴ Isto, str. 204.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

praksi i iskustvu. Pa će uz to Hume još reći da teme koje se tiču čovjekove mašte trebaju ostati u području pjesništva, svećeničkog poziva.⁶⁷

Što se tiče pironizma (pretjeranog skepticizma) o kojemu je bilo riječ, može se reći kako je prema Humeu život koji se u potpunosti i trajno temelji na pironovskim principima nemoguć te da bi time svako ljudsko djelovanje nestalo. Međutim, on isto tako tvrdi da svijest o ograničenosti ljudske spoznaje nema snažan utjecaj u svakodnevnom životu jer nestaje pred životnim izazovima. Skeptik će tako moći živjeti i djelovati prema pojavama, nagonima, umijeću, tradiciji i konvencijama. Međutim, može li se to s pravom nazvati ljudskim djelovanjem? Takav život nalikuje na život životinja u stadu ili krdu jer ovakav način života obiluje pasivnošću, neodlučnošću i izbjegavanjem osobne odgovornosti. Tu nije riječ o svjesnom djelovanju osobe već o pasivnom priklanjanju tradiciji, konvencijama, društvenim normama, državnim zakonima. Jedina odluka koju će skeptik donijeti jest da će se prikloniti prethodno navedenom, ostalo nisu njegove odluke već odluke nekog drugog ili većine pa u tom kontekstu može se reći da on zapravo ne djeluje ili blago rečeno da djeluje pasivno.

S obzirom na sve navedeno, može se zaključiti da sa sviješću o ograničenosti ljudske spoznaje čovjek se brani od dogmatizma i predrasuda što mu u svakodnevnom životu omogućuje da promišljeno djeluje. To je ono što Hume naziva “umjerenijim skepticizmom”, dok pretjerani skepticizam pasivizira ljudsko djelovanje i dovodi čovjeka u poziciju gdje odgovornost prebacuje na drugu osobu, tradiciju, zakon i sl. što bi se u nekim budućim filozofijskim radovima moglo ispitati u kontekstu socijalne filozofije i etike odgovornosti.

⁶⁷ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 205–206.

6. Svjedočanstva i izvođenje uzroka iz posljedice

“Umjereniji skepticizam” jest koristan i potreban prema Humeu, a ponajviše u znanosti kako bi istraživanje vodilo do znanja, a ne praznovjerja i zabluda. Ovdje će biti prikazan Humeov “umjereniji skepticizam” kao važno oruđe prilikom susretanja s ljudskim svjedočanstvima.

Hume navodi argumente za suzdržavanje od vjerovanja u svjedočanstva o čudima, uglavnom kritizirajući religijske dogme i praznovjerja što potvrđuje sljedeća tvrdnja:

“Evidencija istine onoga što piše u Bibliji manja je nego evidentnost naših osjetila.”⁶⁸

Evidenciju treba tražiti u iskustvu pa je nešto više ili manje evidentno s obzirom na dominantnost iskustvenih činjenica. Što je značajnija dominacija jedne vrste iskustvenih činjenica nad drugim (suprotnim) to je veća snaga evidencije prve vrste iskustvenih činjenica.⁶⁹ No, vratimo se na njegove argumente koji govore da trebamo biti oprezni prilikom pristupanja nečijem svjedočenju o čudima.

Prvi argument: teško možemo povjerovati u čuda jer u povijesti nema čuda kojemu je svjedočio ogroman broj ljudi.⁷⁰ Da je kojim slučajem broj svjedoka nekoga čuda bio enorman, to bi osnažilo evidentnost nekog čudnovatog događaja.

Drugi argument: neko iznenađenje i čuđenje stvara kod ljudi ugodnu emociju te stoga čovjek pod utjecajem strasti i ugone povjeruje u neko čudo i dalje ga prenosi.⁷¹

Treći argument: sve priče o čudima uglavnom su zastupljene kod neukih i barbarskih naroda. Čime on ukazuje na neznanstvenost takvih svjedočenja.⁷²

Četvrti argument: postoje razna čuda unutar različitih religija pa su jedna drugima suprotna i međusobno si smanjuju evidentnost.⁷³ On ne navodi primjer, ali možemo to shvatiti putem svjedočenja o različitim bogovima i njihovim svojstvima u različitim religijama. Različite religije pričaju priče o različitim postancima svijeta koji si međusobno smanjuju vjerojatnost jer su međusobno suprotne. Hume govori kako je opravdana sumnja kada imamo više različitih (suprotnih) svjedočanstava i kada svjedoci međusobno proturječe.⁷⁴

“Mudar čovjek zato usklađuje svoje vjerovanje s evidencijom.”⁷⁵ Kada svjedočanstvo govori o nekoj činjenici koju rijetko opažamo ili nikako ne opažamo ono ima vrlo nisku evidentnost.

⁶⁸ Isto, str. 155.

⁶⁹ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 157.

⁷⁰ Isto, str. 162.

⁷¹ Isto, str. 163–164.

⁷² Isto, str. 164.

⁷³ Isto, str. 166–167.

⁷⁴ Isto, str. 158.

⁷⁵ Isto, str. 156.

Vjerojatnost znači određeni stupanj evidencije, tj. kada govorimo o vjerojatnosti onda govorimo o suprotnosti među iskustvenim činjenicama.⁷⁶ Pored iznijetih argumenata koji ukazuju na potrebu suzdržavanja po pitanju vjerovanja u svjedočanstva drugih, Hume svjedočanstva ljudi smatra u velikoj mjeri potrebnim i korisnim za ljudski život. Vjerodostojnost svjedočanstva ovisi o podudaranju činjenica s izvještajima svjedoka. Međutim, Hume je svjestan toga da svjedočanstvo govori o združenosti, a ne o nužnosti.⁷⁷ Hume ovime ukazuje na mogućnost situacije u kojoj nije moguće evidentirati podudaranje činjenica s izvještajem svjedoka. Upravo zbog nemogućnosti evidencije podudaranja činjenica s izvještajem svjedoka postoji vjerojatnost da će svjedok biti optužen za iznošenje laži. Tu Hume naglašava da njegovo svjedočanstvo iznosi činjenicu koja, upravo zbog iznošenja združenosti (ne nužnosti), nije evidentna u trenutku svjedočenja. Kod cijelog ovog tematiziranja vjerojatnosti koja govori o stupnju evidentnosti činjenica iznijetih u svjedočanstvu očituje se skeptička misao jer govorom o vjerojatnosti istinitosti neke činjenice suzdržavamo se od apsolutnih sudova i naginjanje onim probabilističkim.

Ostatak poglavlja bavi se Humeovim skeptičkim stavom u pogledu iznošenja zaključaka od posljedice prema uzroku. On govori o izvođenju uzroka iz posljedice tematizirajući Božju opstojnost. Ako uzrok spoznajemo po posljedici nikada mu ne smijemo pripisati svojstva koja nisu nužna da bi se proizvela posljedica.⁷⁸ Drugim riječima, ne smijemo uzroku pripisati svojstva koja ne proizlaze nužno iz njegove posljedice. Hume objašnjava primjerom kada se tijelo teško 10 unca podigne na vagi, ono može služiti kao dokaz da je druga strana teža od 10 unca, ali ne možemo zaključiti da je suprotna strana teža od 100 unca jer to ne proizlazi iz posljedice.⁷⁹ Nužno iz posljedice slijedi da je druga strana teža od 10 unca, ali ne slijedi nužno da je teža od 100 unca. Pogotovo bi pogrešno bilo uzrok kojemu smo pripisali svojstva koja ne proizlaze iz posljedice koristiti za dokazivanje drugih posljedica.⁸⁰ Možemo tvrditi da su bogovi (Bog) stvoritelji egzistencije u svijetu i to ćemo ispravno zaključiti samo iz onoga što se očituje u njihovom djelu.⁸¹ Drugim riječima, Hume hoće reći da se samo iz onoga što proizlazi iz posljedice može zaključivati o uzroku. Hume ovdje govori o pojavnostima što se vidi iz njegovih primjera iz svakodnevnog života te zbog toga što je riječ o pojavnostima kao više ili manje vjerojatnim posljedicama Božjega stvaranja. Hume ne kaže da o uzroku koji je skriven našim osjetilima ne možemo ništa reći, već da možemo reći samo ono što nužno proizlazi iz njegove posljedice.

⁷⁶ Isto, str. 157.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 182.

⁷⁹ Isto, str. 183.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto.

“Da bi božanstvo eventualno moglo imati svojstva koja nam se nikada nisu očitovala, da bi moglo vladati prema principima postupanja koje mi ne možemo otkriti da ih se drže, sve se to može mirno prihvatiti. Ali to ostaje i dalje puka mogućnost i hipoteza.”⁸²

Sljedeći Humeovu misao, može se reći kako bi zaključivanje na svojstva uzroka, a koja nužno ne proizlaze iz posljedica, bilo ravno praznovjerju i zabludi. Isti diskurs može se primijeniti na raniji govor o čudima, raznim pričama i svjedočanstvima jer posljedice čuda o kojima netko svjedoči ne mogu se evidentirati pa ne možemo zaključiti da se čudo u prošlosti dogodilo. Ono što se najviše kritizira kod neispravnog zaključivanja od posljedice na svojstva uzroka jest čovjekova tendencija antropomorfiziranju božanstva, tj. zaključivanje o vrhovnom biću kao da je riječ o čovjeku na njegovoj poziciji, čime božanska djela i božanski lik poprima čovjekova obilježja.⁸³

⁸² Isto, str. 187.

⁸³ Isto, str. 191.

7. Zaključak

Hume je filozof s engleskog govornog područja koji je utjecao na kasnije filozofe anglosaksonske tradicije te ga zbog kritike i odbacivanja ideja kojima se religija i metafizika bave možemo smatrati pretečom analitičke (anglosaksonske) filozofije. U djelu *Istraživanje o ljudskom razumu* on poziva znanstvenike da se okrenu istraživanju moći ljudskog razuma kako bismo sa sigurnošću znali o čemu možemo govoriti, odnosno što možemo znati. Jednaku namjeru vidimo i kod njegovog prethodnika Rene Descartesa koji je pripadao suprotnoj struji, odnosno racionalizmu. Hume govori o stjecanju znanja iz iskustva, a iz skeptičke pozicije on ukazuje na kontingentnost činjeničnog znanja (tj. znanja o svijetu), a zbog ograničenosti čovjekove spoznaje na iskustvo putem osjetila on ne može spoznati ono što kroz osjetila ne prolazi. Jedino iskustvom možemo steći znanje, ali iskustvo nam nije u potpunosti siguran oslonac u želji da predvidimo buduće događaje. Znanost bi se trebala baviti onime što je čovjeku dostupno iz iskustva tako da shvaća da je svaka iskustvena činjenica uvijek vjerojatnost zbog opažanja združenosti, a ne nužnosti. Ideja nužne povezanosti dolazi iz opažanja pravilnog niza, ali Hume tvrdi da mi ne opažamo nužnu povezanost nego puku združenost pojava na osnovu koje ne možemo s apsolutnom sigurnošću predviđati budućnost. Hume razlikuje *a priori* znanje (odnosi ideja u logici i matematici) i *a posteriori* znanje (činjenično znanje) te prvo smatra nužnim, a drugo kontingentnim. Mišljenje ne može biti ni dobro ni loše, samo logički ispravno ili neispravno, bez obzira na posljedice koje bi to mišljenje moglo izazvati. Osim toga, Hume razlikuje zločin počinjen iz neznanja i onaj počinjen namjerno što može dovesti do relativiziranja krivnje i odgovornosti. Humeov skepticizam umjereniji je usporedno s pironizmom čiji principi, premda plauzibilni u teoriji, nisu održivi u svakodnevnom životu. Umjereniji skepticizam može biti koristan kada čovjeka suzdržava od nepromišljenih sudova i djela, a na koja ga potiču dogme i predrasude. Pretjerani skepticizam dovodi do ljudske pasivnosti pa čovjek više ne djeluje kao samosvjesna jedinka već prepušta odgovornost nečemu ili nekome izvana te se nastoji konformirati putem tradicije, konvencija, društvenih normi, zakona i sl. Hume je iznio argumente koji ukazuju na važnost opreza prilikom slušanja tuđih svjedočanstava općenito, ali svakako onih o čudima te da se njihova evidencija treba tražiti u iskustvu. Iznio je važnost opreza i opravdanost sumnje kod nekih zaključaka koji se tiču uzroka nepristupačnih našim osjetilima.

Baveći se ovom tematikom može se Humeu priznati velik doprinos spoznajnoj teoriji pa i kasnijem razvoju znanosti i analitičke filozofije. Osim toga, njegov skepticizam doprinosi stvaranju prosvijećenog čovjeka slobodnog od predrasuda, zabluda, netočnih zaključaka, religijskih dogmi i suviše apstraktnih misli kojima se zanemaruju ostali aspekti čovjeka.

8. Popis literature

Andreas Urs Sommer, *Umijeće sumnje: nagovor na skeptičko mišljenje*, prevela s njemačkoga Nataša Medved (Zagreb: Naklada jesenski i Turk, 2009);

Boran Berčić, *Filozofija Bečkog kruga* (Zagreb: Kruzak, 2002);

David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, preveo Ivo Vidan (Zagreb: Naprijed, 1988);

Imanuel Kant, *Kritika čistoga uma*, u prijevodu Viktora Sonnenfelda (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2021);

Ivan Šestak, »Shvaćanje čovjeka u povijesti filozofije (II. dio) Od racionalizma do postmoderne«, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 60/1 (2005), str. 3–29;

Kristijan Benić, »Kantov pokušaj rješavanja problema indukcije«, *Čemu : časopis studenata filozofije* 8/16-17 (2009), str. 11–33;

Morris, William Edward and Charlotte R. Brown, "David Hume", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/hume/>;

Myles Burnyeat, »Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?«, u: Pavel Gregorić, Filip Grgić i Maja Hudoletnjak Grgić (ur.), *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici, skeptici*, (Zagreb: KruZak, 2005), str. [423]-453;

Matko Globačnik, *Izazovi skepticizma: utjecaj Humeove metafizike i moralne filozofije u Europi 18. stoljeća*, (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2016);

Rene Descartes, *Rasprava o metodi*, preveo Nikola Berus (Zagreb: Kruzak, 2014);

Stipe Buzar, »Problem osobnog identiteta u filozofiji Davida Humea«, *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 72/1 (2017), str. 21–33;

Wilhelm Windelband, *Povijest filozofije: knjiga druga*, preveli Nada Šašel, Danko Grlić, Danilo Pejović (Zagreb: Naprijed, 1990);